

УДК 821.161.2.09-31 Звичайна
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/94-1-39>

Олександр БОЙКО,
orcid.org/0009-0004-6824-288X
аспірант кафедри української літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) o.v.boiko14@gmail.com

ТЕМА ГОЛОДОМОРУ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ

У статті розкривається тема Голодомору, розроблена в низці прозових творів української письменниці діаспори Олени Звичайної. Особливу увагу приділяємо творам «Миргородський ярмарок» та «Селянська санаторія». Саме в цих прозових текстах авторка найбільше приділяє увагу проблемі нищення українського селянства тоталітарною радянською системою.

У нарисі «Миргородський ярмарок» звертаємо особливу увагу на протиставлені минулого й майбутнього, що вразило уяву оповідачки, мова якої пересипана риторичними питаннями. У повісті «Селянська санаторія» розглядаємо два кути зору: дівчини, чий погляд на зовнішні події розкриває авторка, та комуністки, життєвий шлях якої зробив різкий розворот через усвідомлення трагічності долі українського селянства і своєї ролі в цьому процесі.

Значна увага приділяється порівнянню засобів творення картин Голодомору в нарисі й у повісті, ролі образів. Олена Звичайна називає головного героя «Миргородського ярмарку» на прізвище, ім'я та по батькові, що підкреслює глибоку повагу до селянина, який усе життя виявляв велич духу і не зрадив собі до останньої хвилини життя. Цей образ протиставлений постатям захланних представниць нового життя, які грубо доводять що «ніякого голоду немає» і за краєць хліба купують безцінні вироби селян, що тихо помирають під парканом санаторію. У повісті «Селянська санаторія» використано децю інший підхід до моделювання дійсності: до натуралістичних картин із зображенням опухлих тіл, дітей, що випрошують шматочок хліба, та мертвих тіл селян, які холоднокровно щоранку завантажують у кузов машини, щоб не псувати загальну картину міста, додаються роздуми Ольги Петрівни – «члена партії з 1917 року», яка не лише розуміє шкідливість своєї участі в цьому процесі нищення селян, а й розпочинає свою тиху боротьбу із тоталітарною системою.

У статті розкривається реалізм, а часто й документалізм, притаманний доробку Олени Звичайної.

Ключові слова: література діаспори, Голодомор, повість, реалізм, проза, нарис, письменниця-емігрантка.

Oleksandr BOIKO,
orcid.org/0009-0004-6824-288X
Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Literature
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov
(Kyiv, Ukraine) o.v.boiko14@gmail.com

THE THEME OF THE HOLODOMOR IN THE CREATIVE WORKS OF OLENA ZVYCHAINA

The article explores the theme of the Holodomor as developed in a number of prose works by the Ukrainian diaspora writer Olena Zvychaina. Particular attention is paid to the works "The Myrhorod Fair" and "The Peasant Sanatorium". It is in these prose texts that the author most fully focuses on the problem of the destruction of the Ukrainian peasantry by the totalitarian Soviet system.

In the essay "The Myrhorod Fair", special emphasis is placed on the contrast between the past and the future, which deeply impresses the narrator, whose speech is permeated with rhetorical questions. In the "The Peasant Sanatorium", two perspectives are analyzed: that of a young woman, through whose perception of external events the author reveals reality, and that of a communist woman, whose life path undergoes a sharp transformation as a result of her realization of the tragic fate of the Ukrainian peasantry and her own role in this process.

Considerable attention is devoted to comparing the artistic means used to depict the Holodomor in the essay and in the novella, as well as to the role of imagery. Olena Zvychaina refers to the main character of "The Myrhorod Fair" by his surname, first name, and patronymic, which emphasizes her profound respect for the peasant who demonstrated spiritual greatness throughout his life and remained true to himself until his final moments. This image is contrasted with the figures of greedy representatives of the "new life," who crudely insist that "there is no famine" and, in exchange for a crust of bread, purchase priceless handmade items from peasants who quietly die near the fence of the sanatorium.

In the "The Peasant Sanatorium", a somewhat different approach to modeling reality is employed. Alongside naturalistic scenes depicting swollen bodies, children begging for a piece of bread, and the corpses of peasants that

are coldly loaded into a truck every morning so as not to spoil the overall image of the city, the narrative introduces the reflections of Olha Petrivna – “a party member since 1917”. She not only realizes the destructiveness of her participation in the process of annihilating the peasantry, but also begins her own quiet resistance to the totalitarian system.

Key words: diaspora literature, Holodomor, realism, prose, essay, émigré writer.

Постановка проблеми. В історії України є багато трагічних періодів, що пов'язані з чужинським зазіханням на життя і добробут титульної нації на рідній землі. Одним із таких фактів більшовицького терору в підрадянській УРСР є Голодомор 1932–1933 рр. Нищення українських селян було черговим кроком на шляху нищення народу України. Цей факт закарбований у багатьох художніх текстах українських авторів і є своєрідним свідченням злочину нашого агресивного сусіди проти людяності. Кожен з авторів по-своєму підійшов до зображення трагедії селянства цієї доби, більшість прагнули максимально точно на рівні як психологічному, так і фізіологічному відобразити процес повільної смерті від голоду. З документальною точністю відобразила цю трагедію Олена Звичайна в нарисі «Миргородський ярмарок» та повісті «Селянська санаторія». Саме ці твори нас найбільше зацікавили в плані специфіки розкриття трагічних сторінок Голодомору засобами художнього слова.

Аналіз досліджень. Творчість діаспорної письменниці, що публікувалася під псевдонімом Олена Звичайна (у шлюбі – Джуль, дівоче прізвище – Дельгівська) досі залишається малодослідженою й потребує глибокого вивчення. Кожен з її творів – це документ доби, свідчення очевидиці, яка пережила й перестраждала все ті випробування, що припали на долю українського народу в перші десятиліття більшовицької навали. Творчий доробок письменниці вже потрапив у поле зору сучасних науковців, зокрема й тема Голодомору, зокрема таких дослідниць, як Світлана Ленська, Марина Кушнерьова, Світлана Журба, Валентина Кузь, Віта Кривчун. Марина Кушнерьова окреслює твори Олени Звичайної в контексті вивчення «гоголівського тексту»; Валентина Кузь аналізує окремі твори письменниці в загальному контексті жіночої прози діаспори, Світлана Ленська акцентує увагу на «сатиричній трансформації концепту “ярмарок”» (Ленська, 2019: 23), на рецепції гоголівського тексту, аналізує тематику і художні особливості новелістики авторки тощо. Усі науковці, що тим чи іншим робом вдалися до заглиблення у творчий доробок мисткині, лише зробили перші кроки в напрямі пізнання секретів її художніх свідчень. Ця стаття стане ще однією ланкою на шляху вивчення художнього феномена Олени Звичайної.

Метою дослідження є аналіз засобів формування картини Голодомору у творах Олени Звичайної «Миргородський ярмарок» та «Селянська санаторія»; розкриття специфіки образної сис-

теми, завдяки якій реалізується проблематика творів; пошук спільного і відмінного в інструментарії, використаному авторкою для змалювання одного й того самого явища. Вважаємо, що ця тема досить актуальна, оскільки творчість письменниці, хоч і окреслена в сучасному літературознавстві, але повною мірою не розгорнута і не досягла необхідної глибини. У статті ми значну увагу приділимо специфіці формування картин Голодомору в названих творах, аби розкрити реалістичність творів і важливість їх пізнання задля розкриття історичних фактів геноциду московської влади супроти українства, а також з метою розкриття творчого стилю мисткині, яка формувала свої життєві свідчення заради збереження історичної пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Різні за жанром твори Олени Звичайної – нарис «Миргородський ярмарок» і повість «Селянська санаторія» – репрезентують одну ключову в обох текстах проблему Голодомору 1932–1933 рр. Кожен із зазначених творів має, зрозуміло, свою специфіку і свій сенс, але фіксують вони одну й те саму трагедію українства, принесену злочинною владою і підтриману тисячами служителів цієї влади.

У нарисі «Миргородський ярмарок» авторка використовує прийом контрасту на різних рівнях, зокрема вона порівнює образи селян до Голодомору й під час самого геноцидного явища. Головний герой Михайло Семенович Самодин змальовується як статечний хазяїн, грамотний, добропорядний господар, який обходився без найманої сили і давав лад усьому сам: «Лагідної вдачі, скупий на слова, Самодин дуже рідко сварився з сусідами, а ще рідше – з дружиною. Він ростив-пестив п'ять синів-орлів, – свою зміну, надію й майбутнє, а в своїм зразковім господарстві ніколи не застосовував найманої праці. Кожної неділі він ретельно голив свою бороду та йшов зі старою до церкви. Окрім родини й господарства цікавився також і тим, що там „газета пише”... А довгими зимовими вечорами, коли жінки сідали за прядки, а на дворі звірюкою ревла хуртовина, він, ремонтуючи взуття і схиливши трошечки набік свою голову, замріяно прислухувався до дуєту старої з невісткою, та частенько й сам підтягував густим і ніжним, як чорний оксамит, басом. Отаким був Михайло Семенович колись – до революції...» (Звичайна, 1953: 10). Ця дещо розлога цитата дає змогу побачити яким був справжній український селянин, якого радянська влада

іменувала неробою, куркулем, ворогом. Саме для знищення таких господарів і було запроваджену систему нищення голодом, який нищитиме, але не зламає українство. Не возив уже Михайло Семенич лантухи із зерном на ярмарок до Миргорода як раніше, бо й собі хліба не мав, а мусив вимінювати (на тому ж таки ярмарку) реліквії свого роду на буханець, а то й окраєць хліба. Раніше був подібний до доброго лантуха зерна, а тепер – до лантуха води, що ледь тримався на опухлих ногах: «... дід Михайло напружено вдивлявся з-під навислих волохатих брів [...] і його глибоко-заховані карі очі раз-ураз спалахували іскрами... [...] знеможено обіпершись рукою на ціпок, дід Михайло стояв мовчазний, похмурий і незграбний, як той старий, колись добрячий лантух, якого, не знати з яких причин, заповнено тепер не пшеницею, а... водою... Залоті зерна пшениці він умів дуже справно носити, а воду... Ой, яке ж бо тяжке в нього тіло, Боже мій! Як трудно стояти!» (Звичайна, 1953: 18). Тут доцільно скористатися заувагами науковиці Світлани Ленської: «Самодин не є винятком серед продавців. Портретуючи українських хліборобів, О. Звичайна в численних публіцистичних авторських відступах апелює до Гоголя, наголошуючи, що століття тому ярмарок не міг вмістити силу-силенну людей, котрі привезли на продаж неймовірну кількість різноманітного краму – від домашньої птиці й виробів ремісників до витворів народного мистецтва» (Ленська, 2019: 10). Це ще одна з картин протиставлення, що є в нарисі – тут набуває сили гоголівський текст, у якому змальовано ярмарок сто років тому і ярмарок 1933 р. Разючий контраст, що проривається крізь часи.

Третій контраст полягав у паралельному зображенні селян і містян. Другі з них не хотіли бачити страждань голодних і «опухлих» (це слово раз-ураз повторюється під час опису прибулих на ярмарок хліборобів) й поважно прогулювались, намагаючись якомога дешевше вторгувати принесений зголоднілими селянами цінний крам: «... рясно розсипані на ярмарку контрасти... Ось гляньте хоч би й туди, куди сонце щойно післало грайливе пасмочко своїх пустотливих промінчиків: витягнувши рівнобіжно зі стіною „Церобко-опу“ наляті водою сходжені босі ноги, нерухомою мумією сидить молода селянка, тримаючи на колінах по-мистецькому вирізувану сорочку... Це її власна весільна сорочка, а торгує її середніх літ рум'яний курортник у моднім „коверкотівім“ костюмі... Торгує-виторговує, знецінює: мовляв, ношена!» (Звичайна, 1953: 14).

Подібну картину спостерігаємо і в «Селянській санаторії»: «...серединою залюдненого тротуара, зовсім не в темпі зі жвавим натовпом, дуже

повільно посувається маленька сумна процесія: опухлий, бородатий, старших літ селянин, середніх літ висхла до стану мошів селянка, що має вигляд великомучениці зі старовинних ікон і тримає на руках замотану в брудне лахміття дитину, і... ціла копиця дітей...» (Звичайна, 1952: 5). Різниця полягає лише в тому, що ці зморені й голодні хлібороби перебувають у великому місті й скупчуються біля стін «Торгсіну», ле поважні містяни купують різні делікатеси. Як зазначалося вище, різниця між жанрами впливає і на текстові розбіжності: специфіка описів, натуралістичні картини тощо.

В обох текстах розглядаємо й постаті дітей, що просять хоч шматочок хліба. У повісті образи індивідуалізуються: «Всі вони скигять охриплими голосами, простягаючи до людей свої анемічні, обтягнені тоненькою шкіркою рученята та тупаючи, босими, заскоружлими від бруду ногами по мокрому асфальті залюдненої вулиці... І тільки найстарший хлопчина років дванадцяти йде зовсім мовчки, з-під лоба похмуро й суворо поглядаючи на пішоходців...» (Звичайна, 1952: 6). У нарисі – коротка згадка про «тих напівголих, голодом спотворених дітей селянських, що, зернятками розсипавшись у натовпі, то тут, то там вигукують тужливими сопілками: „Дайте хоч крихітку хліба!“ І тонуть ті вигуки в бджолинім гоморі ярмарку, неначе кинуті в шумливу річку» (Звичайна, 1952: 6). Але обидва варіанти відіграють однакову роль у творах – формування трагізму ситуації, у якій опинилися селяни.

В аспекті контрастів твори «Селянська санаторія» і «Миргородський ярмарок» містять подібні картини; у нарисі події відбуваються в курортному містечку, у санаторії якого відпочивають представники радянської еліти з усього союзу. «Вальжно» прогулюючись, вони демонструють свою зверхність над селянами, купують українські сорочки й плахти, аби забрати їх із собою, бо нині ж мода на все українське. Вони певні того, що ніякого голоду немає, що лише куркулі, які відмовилися від вступу в колгосп, тепер випрошують їжу. Таку саму думку висловлюють і мешканці Миргороду. Їх уособлює Ревека Миронівна, яка заперечує всі доводи своєї наймички Ганни щодо її голодних односельців і родичів: «Скільки разів я маю тобі повторювати, що жодного голоду нема?!? І що вештаються по місту й просять хліба лише куркулі та підкоркульники, що не хочуть працювати в колгоспах?!?» (Звичайна, 1953: 41).

У повісті також є санаторій, тут він відіграє ключову роль, тому й винесений у заголовок, адже в кримському санаторії для селян у трагічні 1932–1933 рр. «відновлюють» своє здоров'я не хлібороби, а партійна еліта. Саме це до глибини душі вражає Уляну і ледь не призводить до тра-

гічних наслідків, через відверте питання, поставлене екскурсоводу. Ситуацію «врятувала» «член партії з 1917 року», вчасно зупинивши дівчину. Сама ж Ольга Петрівна лише тоді, коли побувала в рідному селі як агітатор від комуністів, зрозуміла всю шкідливість більшовизму, усю трагедію рідного народу, до якої була причетна і вона сама. Відмовившись від подальшої партійної роботи, спеціально застудившись, аби припинити діяти на заказом партії, жінка рятується від тортур смертю – поступовим згасанням від туберкульозу.

«Ніякого голоду немає!» – лунало в усіх куточках. А хто з цим не погоджувався, був покараний. У нарисі це засвідчує ситуація на ярмарку. «Хто сказав січас „голод“? – на весь голос гаркнув міліціонер, вирячивши очі й нишпорячи ними по всіх обличчях довкола: – Хто? Я должен знать, хто!», і далі той самий міліціонер продовжував: «Какой „голод“, – я Вас іспрашиваю! Какой?!? Голода – нет! Есть только куркулі – еті срывцікі колективізації, врагі нашей пролетарской власті! Понятно?» (Звичайна, 1953: 14). Серед натовпу знайшовся той, хто вказав представникові влади на жінку, яка дозволила собі заговорити про голод. Звісно, за цим був арешти.

Ще одна спільна картина трагедії Голодомору – це смерть селян у містах, у які вони прийшли по хліб. Натуралістично й психологічно моторошно змальовуються ситуації, коли померлих і ледве живих хліборобів і їхніх дітей звальюють разом у вантажівку й вивозять за межі міста, аби не засмучувати містян. Особливо трагічно це виглядає тоді, коли помирає Самодин, який уже мав той рятівний хліб і мріяв його принести своїй дружині і онукам на порятунок. Трагічність цієї постаті посилюється ще й тим, що він має синів у місті, але потнутися до них не може, аби не накликати біди.

Висновки. Повість «Селянська санаторія» і нарис «Миргородський ярмарок» Олени Звичайної унікальні художні свідчення трагедії Голодомору. Авторка здебільшого використовує прийом контрасту для уяскравлення зображених життєвих реалій. Концепт «санаторій» в обох текстах посилює цей контраст, який передається і через минуле й теперішнє ярмарку, і через минуле й теперішнє героїв, і через зовнішню різницю між містянами й селянами. І хоча за залізною завісою більшовизму були поодинокі прозріння членів партії, це урятувати ситуацію на могло, оскільки їх одразу ізолювали й знищували.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журба С. С. Трагедія українського селянства під час голодомору у прозі діаспори (на матеріалі творів Олени Звичайної та Івонни Чорнобривець). Літератури світу: поетика, ментальність і духовність. 2017. Вип. 10. С. 102–113.
2. Звичайна О. Селянська санаторія : повість. Вінніпег : Видавнича спілка «Тризуб», 1952. 218 с.
3. Звичайна О. Миргородський ярмарок. Вінніпег : Тризуб, 1953. 46 с.
4. Кузь В. Взаємодія жанру і стилю в ліричній та орнаментальній прозі (за повістю «Селянська санаторія» Олени Звичайної). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 50. С. 49–60.
5. Кушнерьова М. О. Гоголівський текст в українській літературі другої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Глухів, 2017. 204 с.
6. Ленська С. В. Рецепція гоголівських мотивів у «Миргородському ярмарку» Олени Звичайної. Філологічні науки. 2019. Вип. 30. С. 20–25.
7. Ленська С. В. Українська мала проза 1920–1960-х рр.: на перетині жанру і стилю : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2014. 656 с.

REFERENCES

1. Zhurba, S. S. (2017). Tragediiia ukrainskoho selianstva pid chas holodomoru u prozi diaspori (na materialii tvoriv Oleny Zvychainoi ta Ivanny Chornobryvets). [The tragedy of the Ukrainian peasantry during the Holodomor in the prose of the diaspora (based on the works of Olena Zvychaina and Ivanna Chornobryvets)]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist*. Vyp. 10. S. 102–113 [in Ukrainian].
2. Zvychaina, O. (1952). *Selianska sanatoriia : povist* [Peasant sanatorium]. Vinnipeg : Vydavnycha spilka «Tryzub». 218 s. [in Ukrainian].
3. Zvychaina, O. (1953). *Myrhorodskyy yarmarok [Mirgorod's fair]*. Vinnipeg: Tryzub. 46 p. [in Ukrainian].
4. Kuz, V. (2019). *Vzaiemodiia zhanru i styliu v lirychnii ta ornamentalnii prozi (za povistiu “Selianska sanatoria” Oleny Zvychainoi)* [Interaction of genre and style in lyrical and ornamental prose (based on the story “Peasant Sanatorium” by Olena Zvychaina)]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Literaturyoznavstvo*. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka. Vyp. 50. S. 49–60. [in Ukrainian].
5. Kushnerova, M. O. (2017). *Hoholivskyy tekst v ukrainskii literaturii druhoi polovyny XX stolittia [Gogol's text in the Ukrainian literature of the second half of the twentieth century]* (PhD diss.). Hlukhiv. 204 p. [in Ukrainian].
6. Lenska, S. V. (2019). *Retseptsiia hoholivskykh motyviv u «Myrhorodskomu yarmarku» Oleny Zvychainoi* [Reception of Gogol's motives in “Myrhorod Fair” by Olena Zvychaina]. *Filolohichni nauky*. Vyp. 30. S. 20–25 [in Ukrainian].
7. Lenska, S. V. (2014). *Ukrainska mala proza 1920–1960-kh rr.: na peretyni zhanru i styliu : monohrafiia* [Ukrainian short prose of the 1920s–1960s: at the intersection of genre and style]. Poltava : PoltNTU. 656 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025